

ГІДНЕ НАШОЇ ПАМ'ЯТІ «ДІЛО»

Є аж декілька спонукальних причин вдатися до теми «Діла», і всі важливі. Мова бо про першу щоденну газету галицького українства, а саме на цей рік припадає її 140-річний ювілей: довге і неповторне життя «Діла» почалося у 1860-ті роки і тривало до драматичного 1939 року, тобто, народною мовою, до «перших советів».

Поважною причиною особливої уваги до «Діла» є його тісний творчий зв'язок з нашою «Свободою». Хоч вона й мала в Галичині своїх активних кореспондентів, а серед них були такі визначні особистості, як Іван Франко, Михайло Павлик, Михайло Лозинський, «Свобода» нерідко передруковувала з «Діла» найактуальнішу політичну аналітику, даючи своїм читачам змогу глибше зрозуміти дуже складні процеси уявиження й скристалізування української національної ідентичності під трьома супротивними вітрами – австро-угорським абсолютизмом, традиційною польською зверхністю і московільством-русофільством, яким галицькі русини, як і закарпатські, намарно хотіли захистити себе від полонізації і мадяризації, не передбачаючи, що потраплять у ще більшу небезпеку.

Наступна причина говорити про «Діло»: в когорті його найталановитіших авторів бачимо Івана Кедрина-Рудницького, газетяра з ерудицією вченого, людину з легендарною всепольською і всеукраїнською творчою біографією. Його гімназійна юність збіглася з Першою світовою війною, 19-річним австрійським вояком потрапляє в російський полон, після революції в Росії дістається до Києва, патріотично мотивований, добровільно вступає до Армії Української Народної Республіки, в бою біля Ярмолинець на Вінничині виказує собі хоробрість, вистоївшись «Бойового Хреста» з рук Головного отамана Симона Петлюри. Далі – армійська щоденна газета «Ставка», київський «Громадський голос».

Тяжка поразка УНР. Перша еміграція. Іван Рудницький закінчує філософський факультет Віденського університету, не розриваючи ні на мить з українською справою і вдосконалюючи своє журналістське перо в журналі «Воля України». Відтоді й з'явилося це асоціативне псевдо – «Кедрин» – як завжди присутній спогад про неповторний життєвий досвід,

набутий в сибірському полоні, в краю кедрів.

Відтак, вже на все міжвоєннє, – Львів, «Діло», куди І. Кедрина-Рудницького взяти на творчу працю за авторитетною рекомендацією полковника Євгена Коновальця. Декілька останніх років діяльності цієї архісолідної газети на його плечах трималося все її політичне редагування, тобто, іншими словами, – світоглядна лінія видання.

Від 1939 – знову еміграція – в Кракові, з кінцем війни – в Інсбруку. Від 1949 року – у США.

Й було б великим дивом, якби тут, в Америці, розійшлися дороги І. Кедрина-Рудницького і Українського Народного Союзу та його «Свободи».

Авторові цих рядків пощастило упродовж чотирьох років, останніх років життя цього корифея української, властиво – українсько-американської, журналістики, щодня, бодай якусь годинку, спілкуватися з ним, з кожною такою бесідою по-новому переконаючись, в якій мірі цей шляхетно простий, доброзичливий, чужий найменшому самовищенню, відкритий до кожної можливої теми, старший літами, тоді вже 90-річний, галицький інтелігент перебував ген-ген над тим професійним рівнем, яким вдовольнилися б найвимогливіша газета чи журнал. Типове, класичне газетярство зазвичай легко обходиться

без завиСОких, на пересічному тлі, по-статей політичного мислителя, історіософа чи соціального психолога, тим часом І. Кедрин-Рудницький був і одним, і другим, і третім, тому його інтелектуальної енергії, весь час відновлювальної з замулених джерел української історії, вистачило на успішне втілення багатьох інших творчих ідей.

Зі «Свободою» І. Кедрин-Рудницький був безпосередньо пов'язаний від 1953 року, до 1973-го – як один зі звичайних редакторів, надалі – як автор щоденних редакційних статей, які писав майже до останніх днів свого довгого і плідного життя. Помер 4 березня 1995 року, тобто рівно 25 років тому, і це є ще однією нагодою вклонитись його світлій пам'яті – з вдячністю за залишений ним у «Ділі» і «Свободі» яскравий і непроминяльний слід.

Сотні його газетних виступів, історичні праці «Берстейський мир», «Причини упадку Польщі», дві книги великого обсягу, «У межах зацікавлення» (історично-політичні рефлексії, літературні і театральні рецензії) і «Життя. Події. Люди» (спогади), ним записані спомини Євгена Коновальця «Причини до історії революції» – це тексти для обов'язкового прочитання, якщо ми хочемо під нашими ногами відчутти ті терни, що ними були густо встелені стежки і до-

роги української визвольної думки і дії, якщо хочемо зрозуміти епоху «Діла» в Галичині – з її боротьбою за українство і всередині українства, з болючими незгодами, з тяжкими і непопулярними міжетнічними та міжпартійними компромісами, з незагоєним досі розломом в ОУН.

Мав більш ніж досить підстав Український Вільний Університет у Мюнхені надати цьому універсальному журналістові звання доктора історичних наук – без захисту дисертації.

І дуже шкода, що Україна ще й сьогодні, по 25 роках від дня смерті визначного редактора «Діла» і визначного редактора «Свободи», далека до засвоєння його творчої спадщини.

Наші сусіди-поляки й тут нас обігнали. У 2012 році в Любліні побачила світ велика, 375-сторінкова, монографія молодого польського історика Маріюша Сави «Ukrain'ski Emigrant. Działalnos'c' i mys'l Iwana Kedryna-Rudnyckiego (1896–1995)». Це докладний, створений з глибокою пошаною політичний, творчий і людський портрет невтомного трудівника пера і вірного сина України. Вже бук-

вально у перших реченнях автор, допомагаючи читачеві увиразнити великоформатну історичну постать «Українського Емігранта», подає думку д-ра Мирослава Прокопа, одного з чільних провідників ОУН і Української Голівної Визвольної Ради: «Говорити про життя Івана Кедрина – це означає говорити про історію українського народу у XX сторіччі».

«Діло», якщо коротко, постало як політична і світоглядна протиположна львівській газеті москвофільського напрямку «Слово», заснованій ще в 1960-ті роки Богданом Дідицьким й великою мірою утримувану за рахунок щорічної субсидії від уряду Росії – як вияв вдячності за пропаганду російської культури і за боротьбу проти «сепаратистів-українофілів». Цей Дідицький був дуже освіченою людиною і вельми плідним письменником, написав низку поем – щоправда, нестраними для широкого вжитку «язичієм». В молоді роки захоплювався творчістю Котляревського і Шевченка, намагався наслідувати їх, але після революції 1848 року, коли габзбурзький двір любо-мило порозу-

мівся з Будапештом і Варшавою, залишивши напризволяще національні меншини, Б. Дідицький опинився серед тих наївних ідеалістів, що покладалися на «могутність і справедливість» Російської імперії.

Вже сама назва «Діло» мовби визначала ідею і практичну програму газети – передусім як трибуни галицького народу і його органічної українськості, явленої і в мові, і в пісні, загалом у світовозумінні і світовідчужанні. Тобто, народне життя, народне діло – проти запроданського москвофільського «Слова». Так увіллалася у життя галицького українства громадсько-політична течія «народовства» («народовецтва»), стаючи все ширшим руслом, в якому формувалася українська національна ідентичність і пробивалися до національної справи перші покоління української інтелектуальної еліти – професори літератури, письменники, журналісти, учителі, лікарі. Серед засновників «Діла» – яскраві постаті Володимира Барвінського – першого редактора цього видання, Володимира Навроцького, Олександра Огоновського, Анатолія Вахнянина, Юліяна Романчука, Дем'яна Гладилевича. З цього активного інтелігентського середовища взяла початок і «Просвіта», здобувши невдовзі величезний культурний вплив на галицьку людність.

Оскільки «Діло», як трибуна Українського Національно-Демократичного Об'єднання, представляло всю західноукраїнську спільноту, воно мусило мати загальногромадський демократичний характер, свідомо уникаючи політично-партійних крайнощів. Кажучи сьогодишньою мовою, це був орган ліберальної демократії, засадничими принципами якої були ідеї єдності українського народу та його окремішності від поляків і росіян.

Однак, якраз ця всеукраїнськість у ліберально-демократичній одежі, ставлячи «Діло» на особливе місце в національному пробудженні Галичини, робило газету недостатньою в очах новітніх політичних сил, зокрема Радикальної партії, заснованої Іваном Франком і Михайлом Павлюком. У порівнянні з радикалами «Діло» здавалося занадто компромісним, угодовським, хоч виною тут була не так певна ідеологія, як реальні суспільні умови українців Галичини, інтереси котрих виводилися відвоювати від Відня і Варшави не зброєю, а дипломатичною миролюбністю, «поштивою» поведінкою. Тому заради позитивних результатів належало виразно відмежовуватися від усього безком-

промислового. А тим часом його самого таке відмежування тільки заохочувало до дії.

«Потреба осібної організації відчувалася віддавна, особливо через те, що народовці систематично викидали з-поміж себе радикалів», – безпідставно скаржився Михайло Павлик у коломийській газеті «Народ» 1 листопада 1890 року. Небезпідставно, бо угодовська політика «Діла» спричинила врешті й відхід Івана Франка з редакції, якій він упродовж кількох років віддав багато творчих сил. Залишений без заробітку, був змушений найматися до польської газети «Kurjer Iwowski».

Та річ була не тільки в радикалах. Як і в кожній газеті на світі, в редакції «Діла» теж не панувала атмосфера ідеальної політичної, світоглядної і психологічної сумісності. Її в принципі не може бути, бо творчі люди завжди імпульсивні, внутрішньо незалежні й майже неминуче конфліктні.

Певна річ, І. Кедрин-Рудницький не міг не помічати цього. Вже після війни, в Америці, він вмістив у Календарі «Свободи» на 1956 рік спогад «Мої шефи-редактори», подавши в ньому декілька політичних, творчих і людських портретів тодішніх колег, почавши від свого першого шефа-редактора Федя Федорцева:

«...Дрібний, худощавий, гарний з лиця, завжди чисто виголений, з густим, темним, догори зачесаним волоссям, яке рідко коли не було розбурхане, ходив злегка похилившись вперед, з руками на спині, і був, так би мовити, журналістом з уродження, від душі і серця. Клубок нервів, надзвичайно талановитий, глибоко громадський, був чільним членом тієї галицької інтелігенції нового, хоч вже й не наймолодшого, покоління, яке в душі було соборницьке і розумово формувало соборницьку українську психіку... Щойно згодом показалося, що тихцем писав статті до до субвенціонованих радянським консулятом у Львові «Нових Шляхів» Антона Крушельницького – статті не так просоветського, як антипольського характеру. Вплинула на це в чималій мірі та обставина, що його гарна дружина Софія, маючи театральні аспірації, дістала ангажемент до театру в Харкові (там вона загинула, як і Антін Крушельницький та всі ті, що тоді потяглись в Україну, повіривши в можливість співпраці з більшовиками)... Страшенно нервовий та амбітний, Федь Фердорців не вмів у тих складних політичних 20-их роках жити в гармонійній згоді з Надзірною

радою і Дирекцією видавничої сплкі «Діла», і за найменших суперечок залишав працю, а відтак починав шкодувати, завидувати і затроювати життя своєму наступникові...».

З-під спостережливого і вдумливого пера І. Кедрин-Рудницького постають, мов живі, інші заслужені трудівники «Діла» – Дмитро Левицький, котрий «мав величезне розуміння ваги часопису як зброї у політичній боротьбі й інструменту у вихованні нації»; Василь Панейко – «людина високоосвічена, прийнята духом західної культури... персонально дуже чуйний і тому нелегкий у співпраці. З членами редакції взагалі не розмовляв, замкнувся у своїй кімнаті й нікому не казав, про що пише і чого бажає собі від інших... І коли несподівано появилася у «Ділі» якась редакційна стаття д-ра В. Панейка, яка нас дуже схвилювала, редакція проголосила – дуже рідкісний в історії преси – страйк...»; Володимир Охримович – «мовчазний, замкнений в собі, мав величезне знання і кришталевий характер праведника Божого»; Дмитро Греголінський, Іван Німчук, Володимир Кузьмович, Дам'ян Лопатинський, Дмитро і Андрій Левицькі, Остап Луцький, Павло Лисяк, Володимир Охримович, Іван Німчук, низка інших редакторів і авторів «Діла» – з усіма їхніми рисами характеру, перевагами і хибамі, про які І. Кедрин-Рудницький умів говорити відверто, але мудро, без образ, і ця делікатність і об'єктивність ставить його в ряд найкращих наших істориків.

Можливо, лише один винятковий випадок, бурхлива реакція на одного тодішнього українського діяча, і також знаного, також вповні історичну особистість, дозволяє нам сказати, що І. Кедрин-Рудницький, за всієї своєї делікатності щодо інших, був живою, емоційною людиною і не завивав у гарні папірці відверто критичної оцінки.

Цей випадок стосується Осипа Назарука, який, за свідченням І. Кедрин-Рудницького, «був запереченням толеранції і клясичним зразком щораз нових еволюцій, переходячи від радикалів до клерикалів, від анархістів до гетьманців і назад».

Д-р Осип Назарук – людина багатющої біографії. Вже в гімназійні роки в рідному Бучачі він вирізнявся з молодіжного кола своєю громадянською активністю і діяльним та запальним характером. Вже тоді як соціаліст-драгоманівець зазнав переслідувань, але саме вони пробудили в ньому революціонера і політика. Під час навчання у Віденському універ-

ситеті очолював студентську «Січ». З вибухом Першої світової війни – воєндоброволець Українського Січового Стрільцтва, чільний організатор Пресової квартири УСС. У 1918-му – делегат від Радикальної партії в уряді Західно-Української Народної Республіки, далі, того ще року, – Київ, агітаційна праця серед стрільцтва проти Гетьмана Павла Скоропадського, саме О. Назарук – автор повстанського маніфесту, після повалення гетьманату – міністер преси і пропаганди в Директорії, тобто в уряді Володимира Винниченка і Симона Петлюри. Після поразки української визвольної революції активно займався журналістикою і літературою, видав низку публіцистичних і художніх книжок.

Упродовж декількох років, від 1922-го до 1926-го, д-р О. Назарук перебував у США, в Чикаго, відтак – у Філадельфії, де редагував «Америку», орган Об'єднання українців-католиків «Провидіння».

Тоді ж опинився в полі зору нашої «Свободи». Її освічені редактори знали і про соціалізм та радикалізм Осипа Назарука, і про його плідну літературну діяльність, зокрема його літературознавчі статті. Зокрема не могли не знати виданої ще в 1910 році популярної книжечки О. Назарука «Про Івана Франка», в якій подав таку оцінку Каменяреві творчості: «Найбільші і найкрасніші твори нашого культурного дорібку – то його робота... Ми нині навіть не в силі оцінити, що дав нам сей велетень духа, бо ми зблизько до нього».

Тут, в Америці, д-р О. Назарук, як згодом згадував про нього І. Кедрин-Рудницький, й виявив себе «класичним зразком щораз нових еволюцій», ставши в затяту опозицію до Івана Франка і до «Свободи», не сприймаючи її загальногромадського, надпартійного і надконфесійного характеру.

«Др. Осип Назарук, довірений греко-католицького єпископа д-ра Богачевського, закінчив отсе свою чергову серію нападів в імені своїм і єпископа, проти всього того, що являється висловом свободної, розважної і ніким не підкупленої думки американсько-українського громадянства... Добре, що тут не Польща, а то ще чого доброго був би всіх нас загнав до криміналу – як тих, що хочуть убити конкордат, целібат, візантійщину, рутенщину, воюючий клерикалізм й інші наслані нам благодаті, про які не дозволяє нам д-р Назарук навіть говорити...», – писала «Свобода» 19 липня 1926 року.

Цей конфлікт вкрай загострився у зв'язку з вшануванням пам'яті Івана Франка в 10-річчя від дня його смерті. Вшанування, як в інших подібних випадках, ішло знизу, від громад, без ніякого тиску, від природної самоорганізації національно свідомого американського українства. А що було далі, читаємо у редакційній статті «Франко і панахиди» в «Свободі» з 24 серпня 1926 року:

«...І було б воно так ішло спокійно далі, якби не нагінка на Франка з боку єпископа Богачевського і редактора «Америки» д-ра Назарука. Вони розпочали ту нагінку, коли ще ніхто навіть панахид за Франка не правив. А нагінкою тою вони хотіли вигнати духа Франкового не тільки з української католицької Церкви, але й з душі українського народу в Америці. Вони виступили проти поширення культури Франка, проти того, щоб часом не запалилися наші серця високими ідеями, якими переповнені твори Франка...».

Ще в Америці, у Філядельфії, д-р О. Назарук видав книжку «Світогляд Івана Франка. Чи може християнський нарід прийняти і ширити культ його?», витлумачуючи творчість великого поета і мислителя грубо тенденційно, на межі з вульгарністю, керуючись не естетичними критеріями, а лише ідеологічними.

Відомі з тих часів лист єпископа Богачевського до Митрополита Шептицького з осудом, буквально, «культу того генія», і ця відповідь Митрополита: «Якби Франко був того роду письменником, що атеїзм, матеріалізм і раціоналізм становили б головне поле його творчості, тоді, безумовно, ми б явно заборонили брати участь в його

культурі не тільки духовенству, але і всі вірним... Але у творчості Франка атеїзм і матеріалізм займають тільки незначне, спорадичне місце, а головне місце займають, безпосередньо чи посередньо, національні і патріотичні теми... Не можу робити того, що вважаю за недоцільне чи шкідливе...».

Повернувшись до Львова, д-р О. Назарук, колишній співорганізатор повстання проти Павла Скоропадського, радикал-соціаліст, революціонер-атеїст став раптом прихильником Гетьмана, пропагандистом гетьманського устрою України, ревним католиком і оборонцем целібату.

Певна річ, «Діло» не могло залишатися байдужим до свого колишнього автора і цієї «еволюції» його політичного світогляду. На цю тему 12 листопада 1934 року вмістив І. Кедрин-Рудницький гостро сатиричну, нищівну статтю «Гангстер серед католиків». Варто подати бодай уривок з неї, оскільки ні раніше, ні пізніше Кедрин-Рудницький не вдавався до цього чужого йому жанру:

«...Коли ж особа нововерненого католика і монархіста перестала бути для заморських земляків атракцією, переїхав до краю і причалив до станіславівського владики, стаючи теоретиком активної лояльності щодо Польщі й Катонем моралі українського громадянства. Колишній предтеча анархо-комунізму, пропагатор атеїзму став нині ідеологом української католицької політичної партії. Був у жидівських анархістів, в ескеків, у радикалів, у Скоропадського, у Петлюри, у Петрушевича, служив Товариству «Провидіння» у Філядельфії, при кожному з них заробляв і кожного з них копав, переходячи до чергового

пана. Навіть свого приятеля д-ра Л. Мишугу, що допомог його переїхати з Канади до Америки, копнув і виписує на нього нині всяку гидоту. Єпископ Хомишин, безперечно, буде втішатися найдовшою ласкою того свого виняткового співробітника, бо, окрім більшовиків, нема вже нікого, в кого др. Назарук не служив і кого не копнув...»

Вже 16 листопада цей текст передрукувала «Свобода». Щоправда, через роки І. Кедрин-Рудницький у виданій в Нью-Йорку 1976 року книжці політичної публіцистики «Життя. Події. Люди» згадав цю історію вже з жалем: «...Хоч у громадсько-політичних статтях я тримався пристойного тону, проте в полеміці інколи теж не грівив делікатністю і написав раз відповідь Назарукові під заголовком «Гангстер між католиками», за що Дмитро Левицький зробив мені докір, що так писати не личить, – і мав рацію...».

Творча спадщина І. Кедрина-Рудницького, що становить золотий фонд і «Діла», і «Свободи», увічне величезний пієтет обох газет перед статтю Митрополита Андрія Шептицького. З дуже теплого і водночас сміливо реалістичного нарису І. Кедрина-Рудницького «Андрій Шептицький» можемо зрозуміти, чому цей аристократ, граф, інтелектуал і великий цінитель мистецтва «втішався в українському народі такою популярністю, авторитетом і пошаною, якої не мав жоден українець за останніх 200 років».

Наостанок – про ще один прямий привід говорити про «Діло» в рік його 140-річного ювілею: у «Свободі» працювала ще одна колишня газетарка з «Діла» – Ольга Кузьмович, талановита учениця І. Кедрина-Рудницького в часи міжвоєнних. Як і її старший колега і наставник, пані Оля до глибокої старости зберігала ясний розум і творчу енергію. Була внучкою відомого львівського адвоката і правозахисника Степана Федака, чий син, теж Степан, у 1921 році вчинив атентат на Юзефа Пілсудського. Від свого знаменитого діда п. Оля успадкувала талант до громадської діяльності, мала неабиякий організаторський хист і довгі роки займала вищі щаблі в ерархії Пласту у США, виконувала обов'язки протокольного секретаря Наукового Товариства ім. Шевченка в Нью-Йорку.

За 60 років (без одного) «Діло» говорило голосами багатьох цікавих, розумних, самовідданих авторів, і кожен без винятку заслуговує нашої вдячної пам'яті.

Петро ЧАСТО (США)

